

= *Gordana Ilić* =====

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

gordanailic@gmail.com

UDK 32(497.6)

323.1(497.6)

Izvorni znanstveni članak

RAZLIČIT PRISTUP NACIONALNOM FENOMENU I PROBLEM RAVNOPRAVNOSTI: PREPRJEKA UČINKOVITU FUNKCIONIRANJU POLITIČKOGA SUSTAVA – SLUČAJ BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Namjere nekih unutarnjih i međunarodnih čimbenika za asimilacijskim kreiranjem jedinstvene političke zajednice u Bosni i Hercegovini ne mogu uroditi povoljnim rješenjem jer u bosanskohercegovačkom društvu ne postoje preduvjeti za realizaciju takve mogućnosti. Ono što je realno i jedino moguće je prihvaćanje postojećih nacionalnih posebnosti triju dominantnih zajednica i prihvaćanje političke realnosti u kojoj se složen politički sustav ne može mijenjati jačanjem učinkovitosti na štetu ravnopravnosti. U složenu društvu, kakvo je bosanskohercegovačko, moguće je samo uz institucionalni okvir koji posjeduje akomodacijske kapacitete postići stabilnost političkoga sustava koji funkcionalno može objediniti strukture i pravila i koji je sposoban političke i društvene čimbenike dovesti u međusobne interakcijske odnose.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, politički sustav, ravnopravnost

DIFFERENT APPROACH TO NATIONAL PHENOMENON AND THE PROBLEM OF EQUALITY: A BARRIER TO THE FUNCTIONING OF AN EFFICIENT POLITICAL SYSTEM - THE CASE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Intentions of some inner and international factors to create an assimilating unique political community in Bosnia and Herzegovina cannot come up with an effective solution because there are no preconditions for the realization of such possibility in the BH society. The only realistic and possible thing to be done is to accept the existing national unique traits of the three dominant communities and to accept the political reality which says that a complex political system cannot be changed through strengthening its efficiency and worsening the status of equality. In a complex society, such as Bosnia and Herzegovina, it is only possible through the institutional framework which possesses accommodation capacities to achieve stability of a political system which can consolidate the structures and rules and which is capable of putting political and social factors into mutual interaction.

Key words: Bosnia and Herzegovina, political system, equality

Uvod

Dva su ključna uzroka konstantne političke krize u poslijedaytonskoj Bosni i Hercegovini: jedan je nefunkcioniranje političkih institucija, a drugi nedostatak ravnopravnosti. Oba su svoj vrhunac doživjeli pogrješnim izmjenama daytonske strukture među kojima su najznačajnije bile promjene izbornoga zakona iz 2000. godine¹ te odluka Ustavnoga suda o konstitutivnosti

¹ Namjera Misije OSCE-a koja je organizirala treće poslijeratne opće izbore u Bosni i Hercegovini u studenom 2000. godine bila je onemogućavanje dominacije nacionalnih političkih stranaka kroz promjene pravila za izbor izaslanika u Dom naroda Parlamenta Federacije BiH. Naime, do tada su zastupnike u Domu naroda birali klubovi zastupnika u županijskim skupštinama, dok su nova pravila omogućavala da svaka stranka, ili skupina od tri zastupnika u županijskim skupštinama može

naroda na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine.² Važno je naglasiti da se nefunkcionalna struktura političkih institucija i nedostatak ravnopravnosti međusobno prožimaju i da je za otklanjanje političke krize nužno postizanje konsenzusa političkih elita triju konstitutivnih naroda o državnom uređenju uzevši u obzir oba nedostatka. Je li takav konsenzus moguće postići? To je ključno pitanje na koje odgovor ne nudi optimističnu perspektivu jer je isključivost triju nacionalnih ideologija jedna od prepreka koja stoji na putu ka uspostavljanju stabilna političkoga sustava. Dodatan je problem neutemeljena namjera međunarodnih čimbenika koji u Bosni i Hercegovini djeluju na kreiranju jedinstvene političke zajednice, što se istodobno poklapa s unitarističkim težnjama bošnjačke političke elite kao predstavnika najbrojnijega naroda. Na taj se način pod obrazinom građanskoga načela uređenja države nastoji negirati postojanje različitih nacionalnih identiteta. Takav pokušaj teško može biti ostvaren jer za to postoji više prepreka, a dvije su ključne. Prva je nepostojanje ujediniteljskih čimbenika koji bi mogli različite nacionalne zajednice spojiti u jedinstvenu političku zajednicu, jedinstvenu bosanskohercegovačku naciju, jer je pri ostvarenju takve zamisli nepremostiva prepreka činjenica da u Bosni i Hercegovini ne postoji minimalna volja pripadnika etničkih zajednica za stapanjem u jedinstvenu naciju.³ Druga je prepreka upitnost koja bi

predložiti listu kandidata iz reda Hrvata, Bošnjaka ili ostalih. Tako su predstavnike jednog naroda imali pravo i predlagati i izabirati pripadnici drugih naroda, čime su najviše oštećeni Hrvati, kao najmalobrojniji narod. Na taj je način oštećena i uloga Doma naroda, kao gornjeg doma, s obzirom da u federalnim političkim sustavim gornji domovi predstavljaju interese pojedinih segmenata društva, ovisno temeljem kakvih su društvenih rascijepa oni nastali. Vidjeti: „Pravila i propisi Privremene izborne komisije“, *Opći izbori 2000. godine*, <https://www.izbori.ba/Documents/Documents/Rezultati%20izbora%2096-2002/2000gen/rules-egulations-general-elections-2000-bos.pdf>, (27. VIII. 2014.).

² Odluka se odnosila na uvođenje ravnopravnosti triju naroda na području cijele države, a na temelju rasprave koju je 1998. godine tražio Alija Izetbegović smatrajući da ustavi entiteta diskriminiraju građane zbog njihove nacionalne pripadnosti. Stoga je Ustavni sud donio odluku u predmetu Konstitutivni narodi U-5/98 i proglasio neustavnim neke odredbe iz entitetskih ustava koje se odnose na isključivanje jednog naroda iz temeljnih prava u oba entiteta. Kako entitetski parlamenti nisu uspjeli izglasovati njezino usvajanje, Odluku je do 2004. godine nametnuo visoki predstavnik, *Ustavni sud Bosne i Hercegovine*, <http://www.ccbh.ba/bos/odluke/index.php?src=2#>, (27. VIII. 2014.).

³ O tome sveobuhvatno piše Mirjana Kasapović u svojoj studiji o Bosni i Hercegovini, naslovljenoj *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država* u kojoj potvrđuje svoju postavku prema kojoj je Bosna i Hercegovina tipično podijeljeno društvo u kojem su društveni (vjerski i etnički) rascijepi duboko ukorijenjeni u prošlosti i da se nisu razvili početkom devedesetih. Usp. Mirjana KASAPOVIĆ, *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb, 2005.

to bosanskohercegovačka etnička zajednica poslužila kao dominantan model u oblikovanju te krovne nacije.⁴ Oblikovanje svijesti o Bosni i Hercegovini kao jedinstvenoj političkoj zajednici, neovisno o različitoj vjersko-etničkoj pripadnosti njezinih građana, nije realno očekivati. Američki „melting pot“⁵ pristup rješavanju nacionalnoga pitanja u Bosni i Hercegovini nije moguće primijeniti, što potvrđuju već brojni neuspješni pokušaji. Jedina moguća polazna točka je prihvaćanje postojanja triju različitih nacionalnih zajednica i prihvaćanje političke realnosti višetetničkog i podijeljenog društva. Stoga se politički sustav mora temeljiti na prihvaćanju nacionalne ravnopravnosti zastupanjem svih triju konstitutivnih naroda na jednak način jer se jedino tako mogu smanjiti nacionalne napetosti.

Pretjerano i u većini slučajeva nelogično interveniranje međunarodnih čimbenika u Bosni i Hercegovini najbolje potvrđuje primjer institucije visokog predstavnika. On je, pored brojnih smjena izabраниh dužnosnika,⁶ donosio i mijenjao postojeće zakone, nametao amandmane na entitetske ustave te time obezvrijedio i lišio sadržaja demokratsko načelo suvereniteta naroda djelujući umjesto zakonodavnoga tijela koje bira narod. Na taj je način međunarodna nazočnost uzurpirala kontrolu svih segmenata političkih procesa uključujući i izborni sustav kao „najvažniji element konstitucionalnog inženjeringa“⁷ te dovela u pitanje sâm suverenitet države. Kako su sve najvažnije odluke i sve ključne reforme nametnute dekretima međunarodne zajednice, Bosna se i

⁴ Usp. Antoni D. SMIT, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998. str. 111.

⁵ U Sjedinjenim Američkim Državama, koje su neovisnost izborile oružanim ustankom protiv Britanaca 1776., nastao je poseban model nacije, čije se stanovništvo identificira s državom, pravnim i državnim suverenitetom. Taj se model bitno razlikuje od europskoga modela nacije. Američki model počiva na pluralnom svijetu s gledišta jednakosti, ravnopravnosti, moći, vlasti i posjeda. No, to je dugo vrijedilo samo za bijelo stanovništvo. U 19. st. dominantna skupina ljudi, uglavnom Englezi i ostali bijeli stanovnici, cjelokupnom stanovništvu određuje javni jezik i višu kulturu, imaju svu moć u državi te kontrolu nad političkim i institucionalnim poretom. Do druge polovice 20. stoljeća samo su bijelci i njihove kulture bile ravnopravne u odnosu spram „drugih“ rasa. Usp. Petar KORUNIĆ, *Rasprava o izgradnji moderne brvatske nacije, Nacija i Nacionalni identitet*, Slavonski Brod, 2006., str. 140. – 142.

⁶ Ilustrativan primjer je činjenica da je u samo jednom danu, 30. lipnja 2004. godine, visoki predstavnik Paddy Ashdown, smijenio 59 dužnosnika. *Ured visokog predstavnika*, <http://www.ohr.int/decisions/archive.asp?m=&yr=2004>, (1. IX. 2014.).

⁷ M. KASAPOVIĆ, *n. dj.*, str. 184. – 185.

Hercegovina često uspoređuje s kolonijalnim carstvima s kojima je sličnost u stilu vladanja i sadržaju zapanjujuća.⁸

Djelovanja međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini rezultat su nepoznavanja materije o izgradnji nacija općenito, a posebice o zakašnjelu oblikovanju nacija u jugoistočnoj Europi. Tome je potrebno pridodati i nepoznavanje modela uz pomoć kojih se u višenacionalnim državama rješava nacionalno pitanje. Objašnjenje se može pronaći u činjenici da je oblikovanje nacija u državama iz kojih dolaze međunarodni predstavnici u većini slučajeva bilo završeno prije nekoliko stoljeća, stoga je ta tema u općem diskursu prilično zaboravljena unatoč tomu što upravo zapadna politologija tu problematiku ponajbolje razumije.⁹ Djelovanje međunarodnih institucija u Bosni i Hercegovini i njihovo angažiranje, u većini slučajeva pretjerano, nije donijelo ni prihvatljive ni očekivane rezultate. Uspostavljen je kompliciran politički sustav koji je dodatno opterećen jer se pitanje učinkovitosti rješavalo na štetu elemenata koji su bili jamstvo ravnopravnosti.

1. O fenomenu nacionalnoga identiteta

Središnje mjesto kada se vrši pojmovna analiza u kontekstu višedimenzionalnog nacionalnog identiteta pripada pojmu *nacija*. Svoje je prve definicijske naznake značenje te društvene pojave počelo poprimati u 18. stoljeću da bi sredinom 20. stoljeća termin *nacija* postao značajnim predmetom istraživanja. Većina se stručne literature kod razlučivanja pojma nacije poziva na nekoliko ključnih djela, među kojima se svakako ističe čuveno predavanje francuskog filozofa, filologa, teoretičara religije i orijentalista Ernesta Renana na

⁸ Gerald KNAUS - Felix MARTIN, „Lessons from Bosnia and Herzegovina. Travails of the European Raj“, *Journal of Democracy*, Washington, god. XIV., 2003., br. 3., str. 62.

⁹ Nije riječ samo o nepoznavanju relativno manje poznatih mehanizama poput neteritorijalne autonomije ili konsocijacijske demokracije, nego i o ulozi federalizma i posebno gornjeg doma u višenacionalnim federacijama. Neki od radova koji obrađuju navedenu problematiku su: John COAKLEY, „Approaches to the Resolution of Ethnic Conflict: The Strategy of Non-territorial Autonomy“, *International Political Science Review*, god. XV., 1994., br. 3., str. 297. – 314.; Ivo DUCHACEK, *Comparative Federalism: The territorial dimension of politics*, New York, 1970.; Murray FORSYTH, *Federalism and Nationalism*, New York, 1989.; Arend LJPHART, *Demokracija u pluralnim društvima*, Zagreb, 1992.; John MCGARRY - Brendan O'LEARY, „Federation of a Method of Ethnic Conflict Regulation“, *From Power Sharing to Democracy: Post-conflict institutions in ethnically divided societies*, Sid NOEL, (ur.), Quebec City, 2005., str. 263. – 297.; Graham SMITH, *Federalism: The Multiethnic Challenge*, London - New York, 1995.; George TSEBELIS – Jeannette MONEY, *Bicameralism*, Cambridge, 1997.

Sorbonni u ožujku 1882. Za njega je nacija duhovno načelo predstavljeno kroz jedinstvo dviju stvari: kroz zajedničku baštinu sjećanja te težnju za zajedničkim životom.¹⁰ Unatoč definicijskoj razjedinjenosti pojam nacije u većini se slučajeva podudara u nekoliko ključnih polazišta koja počivaju upravo na Renanovim postavkama subjektivnog shvaćanja nacije. I kako uočava Eric Hobsbawm, pojam nacije vrlo je teško odrediti, stoga i citira Waltera Bagehota koji uočava da se zna „što ona jest kad nas ne pitate, ali ne možemo je na brzinu objasniti ili definirati“ pa zaključuje kako taj termin „izražava nešto vrlo važno u međuljudskim odnosima. No, što točno?“¹¹ Hobsbawm je u svojim analizama nastojao dokazati da je nacija moderna tvorevina utemeljena kao politička zajednica te ju je svrstao u povijesno recentno razdoblje povezujući je s modernom nacionalnom državom.¹² Ernest Gellner uvodi dvije tvrdnje da bi došao do određenja pojma. Prva je da dva čovjeka pripadaju istoj naciji samo ako dijele istu kulturu, a druga da dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako jedan drugoga priznaju kao pripadnike iste nacije.¹³ On izvodi i tezu prema kojoj nacionalizam stvara nacije, a ne obratno.¹⁴

Većina literature koja se bavi tim pitanjem poznaje dva temeljna uporišta kod određivanja podrijetla nacije, primordijalno i modernističko. Kod primordijalnog se naciji pripisuje izvornost nastanka pa se u tom smislu smatra da je pripadnost naciji određena rođenjem pojedinca dok se prema modernističkom određenju naciju smješta u razdoblje sveopće modernizacije društva i nastajanja demokratskih političkih procesa. Sličnu distinkciju u tom smislu vrši Anthony Smith, između građanskog i etničkog modela nacije. Kod građanskoga modela riječ je o teritorijalnu shvaćanju nacije. S obzirom na to da nacije moraju imati jasno utvrđen teritorij, moraju imati zajednicu zakona i institucija, jedinstvenu političku volju i pravnu jednakost te izvjesnu mjeru zajedničke kulture i građanske ideologije. Stoga kao standardne dijelove građanskoga modela nacije Smith neizostavno ubraja povijesni teritorij, pravno-političku zajednicu, pravno-političku jednakost i zajedničku građansku kulturu i

¹⁰ Ernest RENAN, „Što je nacija?“, *Kulturni radnik*, Zagreb, br. 6., 1981., str. 105.

¹¹ Eric J. HOBSBAWM, *Nacije i nacionalizam, program, mit stvarnost*, Zagreb, 1993., str. 3.

¹² Usp. *isto*, str. 12.

¹³ Usp. Ernest GELLNER, *Nacije i nacionalizam*, Zagreb, 1998., str. 26. – 27.

¹⁴ Usp. *isto*, str. 75.

ideologiju.¹⁵ Pojedinaac u ovakvu obliku može izabrati ili ne izabrati pripadnost određenoj naciji. Za razliku od toga u drugom se, etničkom modelu nacije, s kojim povezuje srednju i istočnu Europu te Aziju, ističe zajednica rođenja i rodne kulture pa se u tom modelu pripadnikom zajednice ostaje doživotno i neizbježno te nema mogućnosti izbora. Na vremenskoj crti nastanka Smith naciju vidi kao oblik etničke zajednice prije koje su postojali drugi oblici kao što su rod, pleme, narod i nacionalna manjina. U tom je smislu etnička zajednica nastala pod utjecajem vremena i jasnih društvenih i povijesnih događaja uslijed kojih je postala nacija, koja je opet na samu vrhuncu toga procesa. Stoga od pripadnika različitih etničkih zajednica može nastati jedna nacija te se na taj način u modernosti nacije pronalazi ukorijenjenost etničke osobnosti kroz mitove, sjećanja, zajedničku kulturu i slično pa joj se zbog toga pripisuju predmoderni elementi svojstveni etničkoj zajednici. Smith ukazuje na dva puta preobražaja etničkih zajednica u nacije: jedan je potpomognut državnim aparatom, gdje su se različite zajednice spajale u jedinstvenu političku zajednicu zasnovanu na kulturnom nasljeđu dominantne etničke zajednice, a drugi je putem intelektualaca prosvjetitelja koji su, pozivajući se na etničku prošlost, uspijevali mobilizirati narod.¹⁶ Benedict Anderson svoju pak analizu svodi na pojmovnu konstrukciju koja se sažima na naciju u političkom smislu i naciju u etničkom smislu. Slijedom toga nacija bi u političkom smislu bila uobličena kao moderna tvorevina za razliku od etničke koja je više ideološka konstrukcija. Stoga naciju definira kao „zamišljenu zajednicu“ te ju određuje kao posebnu tvorevinu koja se odnosi na kulturne i ideološke sadržaje koji ju povezuju.¹⁷

Može se sažeti da se politička zajednica uobličuje kao nacija kada teži državnom zajedništvu i kada njezini pripadnici vjeruju da imaju određene spone koje se mogu pripisati samo njima. I dok je prilično teško pronaći zajednička obilježja koja bi pripadala svakoj naciji, ključni elementi koji se smatraju ujediniteljskim čimbenikom za formiranje neke nacije mogu biti različiti. To može biti zajedničko etničko podrijetlo, povijesni događaj, dugotrajna tradicija,

¹⁵ Usp. A. SMIT, *n. dj.*, str., 23. – 26.

¹⁶ Usp. *isto*, str. 111. – 112.

¹⁷ Usp. Benedict ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranje o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb, 1990., str. 17.

jezik, religija, gospodarski ili neki drugi čimbenik, poput određene samosvijesti o pripadnosti konkretnoj naciji.

Slijedom izloženog nude se i dvije temeljne vrste nacionalnoga identiteta. Prva se pripisuje razvijenu Zapadu i povezana je s građanskim modelom nacije dok druga proizlazi iz etničkoga modela nacije i povezuje se s ostalim dijelovima svijeta. Ta se dva identiteta razlikuju po vrijednostima, kriterijima pripadnosti, po odnosima među pripadnicima nacionalne zajednice kao i odnosima prema drugim nacionalnim zajednicama. Građanski je model otvoreniji prema drugim kulturama i multikulturnoj realnosti. Nacionalni identitet u sklopu ovog modela nacije proizlazi iz pripadnosti takvoj političkoj zajednici koju karakteriziraju zakoni, institucije i teritorij. U sklopu građanskoga modela nacionalnost pripada svima koji prihvataju zajednička načela na kojima je izgrađena određena politička zajednica. U etničkom je modelu izražena veća zatvorenost prema drugim kulturama, a nacionalni je identitet određen stvarnim ili fiktivnim zajedničkim podrijetlom.

Uz pojam nacije usko je povezan pojam *nacionalizam*. I kod nacionalizma postoje određene definicijske nejasnoće. Kada se govori o nacionalizmu, misli li se na ideologiju, na nacionalnu svijest ili na političke pokrete? Termin nacionalizam može se koristiti na nekoliko načina: može obilježavati sveukupan proces oblikovanja i očuvanja nacija ili nacionalnih država, može simbolizirati svijest o pripadnosti nekoj naciji, zajedno s osjećajima i nadama usmjerenima na njezinu sigurnost i probitak, može označavati nacionalne simbole, ideologiju, kulturnu doktrinu, propise za ostvarenje nacionalnih ciljeva. Smith poima nacionalizam kao „ideološki pokret za postizanje i održavanje autonomije za koju neki njeni pripadnici smatraju da predstavlja stvarnu ili potencijalnu naciju“¹⁸. Gellner ističe da se kroz nacionalizam kao političko načelo, politička i nacionalna jedinica trebaju podudarati. To je teorija političke legitimnosti koja traži da etničke granice ne presijecaju one političke i da etničke granice „unutar određene države ne dijele vlastodršce od ostalih“¹⁹. Hobsbawm nacionalizam vidi kao zahtjev da se „prejako vjeruje u nešto što očito nije tako“²⁰. Nacionalizam spada u najvažniju doktrinu 20. stoljeća, prema njoj nacije ima-

¹⁸ A. SMIT, *n. dj.*, str. 117.

¹⁹ E. GELLNER, *n. dj.*, str. 21.

²⁰ E. HOBSBAWM, *n. dj.*, str. 14.

ju pravo na samoodređenje.²¹ Samoodređenje naroda, zajedno s nacionalnim suverenitetom, bilo je polazna poluga za stvaranje nacionalnih država.

Nacionalne države većinom su nastale kao spoj jedinstvena identiteta premda danas etnički homogene države gotovo da ne postoje.²² Jedan od rijetkih primjera „čiste“ tradicionalne nacionalne države je Island, čije stanovništvo ima istraženo i dokumentirano homogeno podrijetlo. U Francuskoj, Njemačkoj i, primjerice, Izraelu, koje nemaju etničku homogenost poput Islanda, država je ukorijenjena uz pomoć snažnog nacionalnog identiteta te je jedna nacionalnost i dalje brojčano i politički dominantna unatoč postojanju značajnih manjina.²³ Paul Levin navodi kako se bilježe barem tri značenja pojma *nacionalna država*. Prvi pojam dugo dominira u teoriji međunarodnih odnosa i odnosi se na sam suverenitet dok se druga dva značenja odnose na povijesne procese koji su doveli do stvaranja nacionalne države i na etnonacionalni sastav stanovništva.²⁴ Poput nacije i nacionalizma i pojam nacionalne države usko je vezan uz izgradnju modernoga građanskog društva i širenje industrijske revolucije. Svi oni zajedno imaju duboke socijalne, političke i gospodarske posljedice na društvo.²⁵ Nacionalna država jasno legitimira izražavanje nacionalne volje i nacionalnoga identiteta.²⁶ S druge strane, legitimiranje u svijetu nacionalnih država traži izvjesnu unutarnju homogenizaciju što potiče potisnute etničke zajednice na suprotstavljanje homogenizirajućim zahtjevima novoga tipa državnoga i međudržavnoga sustava. Suprotno uvriježenim mišljenjima upravo političko konfiguriranje država u šire, regionalne sustave doprinosi učvršćenju moći nacije i razbuktavanju nacionalizma.²⁷ Tradicionalna nacionalna država u doba globalizacije nailazi na nove političke, gospodarske i društvene izazove pri čemu postupno gubi svoju prvotnu moć, ali ne i

²¹ Usp. Rod HAGUE - Martin HARROP, *Komparativna vladavina i politika*, Zagreb, 2001., str. 22.

²² O tome vidjeti: Branko CARATAN, „Nacionalni fenomen, i akomodacija interesa: pretpostavke postkomunističke tranzicije“, I. dio, *Politička misao*, Zagreb, god. XXXV, 1998., br. 2., str. 22.

²³ Usp. R. HAGUE, M. HARROP, *n. dj.*, str. 23.

²⁴ Usp. Paul T. LEVIN, „Nation-state“, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2. izd., sv. 5., Detroit, 2008., str. 420.

²⁵ Usp. Wilfred von BREDOW, „Nacija/Nacionalna država/Nacionalizam“, Dieter NHOLEN, (ur.), *Politički rječnik, država i politika*, Osijek - Zagreb - Split, 2001., str. 234.

²⁶ O analizi triju paradigmatičkih slučajeva nastanka nacionalne države vidjeti: Zvonko POSAVEC, „Nacija i nacionalizam kao temeljni pojam političkog“, *Politička misao*, Zagreb, god. XXXIII., 1996., br. 2. - 3., str. 226. - 233.

²⁷ Usp. A. SMIT, *n. dj.*, str. 259. - 261.

svoj utjecaj.²⁸ Unatoč tomu, pojam nacionalne države u modernu značenju, u kojoj su svim građanima zajamčena ista prava, još uvijek predstavlja najčvršći model političkoga udruživanja.

2. Preprjeka stabilnosti političkoga sustava

Za otklanjanje preprjeka koje ometaju stabilno funkcioniranje političkoga sustava u Bosni i Hercegovini potrebno je uvažavanje bosanskohercegovačke političke realnosti da je to etnički segmentirano i podijeljeno društvo. Također, treba uvažavati i činjenicu da postojeći mehanizmi političkog sustava u Bosni i Hercegovini nisu u mogućnosti osigurati ravnopravnost konstitutivnih naroda i građana niti mogu osigurati njegovu funkcionalnost.

U analizi uzroka nestabilnosti političkoga sustava potrebno je razumjeti složenu prošlost, ali i noviju povijest bosanskohercegovačkog višetetničkog društva, što je jedan od uzroka aktualnih društvenih i političkih prijevora nastalih uslijed etničko-vjerske segmentacije društva. U Bosni i Hercegovini dominiraju tri različita etničko-vjerska identiteta koja su bila odvojena tijekom povijesti kao i danas. Politička povijest tijekom stoljeća bila je kompleksna, prepuna osvajanja i različitih podaničkih privrženosti.²⁹ Raskolom u kršćanstvu u XI. stoljeću nastaju katolički i pravoslavni vjerski identiteti dok se muslimanski počeo oblikovati prodorom Turaka, oko 1463., kada je nastupilo razdoblje islamizacije i nastanka novoga identiteta u Bosni i Hercegovini. Na taj su način na oblikovanje etničko-vjerskih identiteta utjecali različiti tipovi vladavina.³⁰ Neizostavna tema u tom je smislu i pitanje Crkve bosanske³¹, koje zadire u gotovo sve nacionalne mitove na južnoslavenskom prostoru, a koju bošnjački politički i znanstveni krugovi uzimaju kao uporišnu sponu sa srednjovjekovljem, i koja predstavlja začetke razvoja njihova identifikacij-

²⁸ Usp. Eugen PUSIĆ, „Neki konvergentni motivi u društvenim znanostima“, *Rad HAZU*, Zagreb, god. XLII., 2004., br. 489., str. 183.

²⁹ Usp. Noel MALCOLM, *Povijest Bosne: kratki pregled*, Zagreb, 1995., str. 11.

³⁰ O tome vidjeti: Srećko DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijsko razdoblje 1463. – 1804.*, Mostar, 1999.

³¹ O tome vidjeti: Nada KLAJČ, *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb, 1989.; Dubravko LOVRENOVIĆ, *Na klizištu povijesti, Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387 – 1463*, Zagreb – Sarajevo, 2006.; Dominik MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, Toronto – Zurich – Roma – Chicago, 1982.; Ivan MUŽIĆ, *Vjera Crkve bosanske*, Split, 2008.; Franjo RAČKI, *Bogumili i paterani*, Zagreb, 2003.

skoga procesa. Oni smatraju da su dolaskom Turaka upravo pripadnici Crkve bosanske prešli na islam s tvrdnjama da ga je više od šezdeset posto stanovništva prihvatilo, što obrazlažu navodima kako su upravo ratovi i inkvizicija potpomogli prelazak na islam kao i „velikodušna, tolerantna politika Turske, a tako i izvjesna sličnost bogumilstva i islama“³².

Nakon 1878. godine, u razdoblju austrougarske uprave, otpočeli su procesi nacionalne identifikacije kada je i završeno dugo razdoblje klasičnog konfesionalizma u Bosni i Hercegovini, a započelo ono nacionalizama, pri čemu konfesionalizam nije bio zamijenjen, nego preveden u nacionalizam.³³ Raspadom Austro-Ugarske Monarhije, Bosna i Hercegovina postala je dijelom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, od 1918. do 1929. godine, u kojoj se političkim centralizmom, sa središtem u Beogradu, favoriziralo srpsku naciju. To je rezultiralo isticanjem hrvatskoga pitanja, čime se hrvatska politička elita, unatoč ideološkim razlikama, pokazala kao dominantna u pokušajima suprotstavljanja centralizmu i unitarizmu. Ona je funkcionirala tako da je kontinuirano sudjelovala u političkom životu premda nije bila na vlasti.³⁴ Nakon 6. siječnja 1929. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca promijenila je naziv u Kraljevinu Jugoslaviju u kojoj je kralj Aleksandar Karađorđević proglasio diktaturu i postao jedini nositelj vlasti u državi.³⁵ Položaj hrvatskoga naroda unutar Kraljevine Jugoslavije pokušao se riješiti 1939. državnim preustrojem i svojevrsnom federalizacijom kroz Banovinu Hrvatsku, što nije doživjelo svoje oživotvorenje kako zbog početka Drugoga svjetskog rata tako i zbog nesuglasica u pogledu razgraničenja federalnih jedinica i njihovih nadležnosti.

Tijekom Drugoga svjetskog rata Komunistička partija Jugoslavije vodila je rasprave o položaju Bosne i Hercegovine unutar kojih je promicana ideja o statusu federalne jedinice u sklop jugoslavenske države, što je koncem

³² A. ZULFIKARPAŠIĆ i dr., *Okovana Bosna*, Zürich, 1995., str. 20.

³³ Usp. Srećko DŽAJA, *Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878 – 1918), Inteligencija između tradicije i ideologije*, Mostar - Zagreb, 2002., str. 242.

³⁴ Usp. Tihomir CIPEK, „Liberalizam - korporativizam. Dva lica ideologija hrvatskih političkih elita u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca“, Hans Georg FLECK - Igor GRAOVAC (ur.), *Dijalog povjesničara/istoričara*, sv. 3., Zagreb, 2001., str. 275.

³⁵ Kraj tzv. Vidovdanskog ustava simboličnim riječima komentirao je Vlatko Maček: „Kako vidite, lajbek je raskopčan, Vidovdanski ustav, koji je preko sedam godina tištio hrvatski narod, srušen je...“. Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941.*, Zagreb, 1974., str. 44.

studenoga 1943. godine Bosna i Hercegovina i postala.³⁶ Odluke prvoga zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, održanog u Mrkonjić Gradu 25. i 26. studenoga 1943. godine, postale su temeljnim dokumentom na koji se poziva moderna bosanskohercegovačka državnost. Rezolucija ZAVNOBiH-a u sebi je sadržavala temelje za uspostavu ravnopravnosti naroda.³⁷ Prema prvom Ustavu Federativne Narodne Republike Jugoslavije, iz siječnja 1946. godine, u Jugoslaviji je otpočelo razdoblje federalizma, a Bosna i Hercegovina postala je jedna od šest narodnih republika, pored Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Crne Gore, koje su bile sastavnice države.³⁸ Suverenost narodnih republika, barem teorijski, temeljila se na pravu naroda na samoodređenje.³⁹ S obzirom na to da je samoupradni model primijenjen u svim segmentima društvenog života, Ustavom iz travnja 1963., nazvanim „Povelja samoupravljanja“⁴⁰, izmijenjen je naziv države u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju.⁴¹ Ključne promjene u strukturi federacije počele su ustavnim amandmanima 1967.⁴² i 1968. godine,⁴³ što je rezultiralo konačnim oblikom predloženim 1971. godine.⁴⁴

³⁶ Usp. Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., str. 154.; Dušan BILANDŽIĆ, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi*, Zagreb, 1979., str. 51.

³⁷ „Danas narodi Bosne i Hercegovine kroz svoje jedino političko predstavništvo, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, hoće da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska nego i srpska i muslimanska i hrvatska, bude slobodna i zbraćimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata. Narodi Bosne i Hercegovine učestvovali su ravnopravno sa ostalim našim narodima u izgradnji narodne, demokratske, federativne Jugoslavije.“, Hamdija ČEMERLIĆ (ur.), *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, dokumenti 1943. – 1944.*, knjiga I., Sarajevo, 1968., str. 73.

³⁸ „Članak 1. i Članak 9.“, *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html, (18. IV. 2012.).

³⁹ Usp. Budislav VUKAS - Sandra FABIJANIĆ-GAGRO, „Pravnopovijesne i međunarodnopravne odrednice (dez)integracijskih procesa država sljednica SFRJ“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Split, god. XLVIII., 2011., br. 3., str. 580.

⁴⁰ D. BILANDŽIĆ, *Hrvatska ...*, str. 469.

⁴¹ Usp. „Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Beograd, 1963., br. 14/63, čl. 1.

⁴² „Amandmani na Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Beograd, 1967., br. 18/67.

⁴³ „Amandmani na Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Beograd, 1968., br. 55/68.

⁴⁴ „Amandmani na Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, br. 29/71, Beograd, 1971.

Ustavnim amandmanima iz 1971. godine ojačan je položaj federalnih jedinica što je predstavljalo jednu od ključnih faza u osamostaljenju republika koje su činile Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Novim Ustavom iz 1974. godine korigirana su načela centralizacije s jamstvom suverenosti i mogućnošću vlastite samostalnosti,⁴⁵ a muslimanima je službeno potvrđen status nacije.

Ovaj Ustav bio je rezultat dugotrajnih reformskih procesa unutar države, a koji su bili posljedica federaliziranja unutar same Komunističke partije Jugoslavije.⁴⁶ Konfederalni elementi u Ustavu urodili su pobunom unutar srpskih intelektualnih krugova i porastom srpskoga nacionalizma.⁴⁷

Kada je riječ o demografskim pokazateljima nakon Drugoga svjetskog rata, demografski je najviše porastao broj muslimana (Muslimana), na što je utjecalo i priznavanje statusa nacije s obzirom na to da su se do tada deklarirali kao Jugoslaveni, Hrvati ili Srbi. Broj Muslimana povećao se od 30,73 % 1948. godine, kada je u Bosni i Hercegovini bilo ukupno 2,564.308 stanovnika⁴⁸, do 43,67 % 1991. godine kada je bilo 4,365,009 stanovnika. Za razliku od Muslimana broj se Hrvata smanjio: godine 1948. bilo ih je 23,9 %, a 1991. 17,3 %.⁴⁹ Broj se Srba također smanjio sa 44,29 % 1948. godine na 31,37 % 1991. godine.⁵⁰

⁴⁵ U Osnovnim načelima I., navodi se: „Narodi Jugoslavije, polazeći od prava svakog naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje, na osnovu svoje slobodno izražene volje, ...“, „Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, br. 9., Beograd, 1974.

⁴⁶ Caratan navodi kako je upravo element federaliziranja partije, više od ostalih, presudio kasnijoj disoluciji Jugoslavije. S obzirom da su se savezni organi partije birali u republikama te su bili sastavljeni od paritetno zastupljenih republičkih predstavnika., Branko CARATAN, „Nacionalni fenomen i akomodacija interesa: pretpostavke postkomunističke tranzicije“, II. dio, *Politička misao*, Zagreb, (1998.), br. 3., str. 227.

⁴⁷ Srpska politička elita je već 1975. godine iskazala nezadovoljstvo svojim položajem unutar Jugoslavije. Stoga je predsjedništvo SR Srbije osnovalo radnu grupu kako bi ona pripremila materijale za raspravu „o ustavnom konstituiranju Republike“. Grupa je izradila materijal pod nazivom Socijalistička Republika Srbija i autonomne pokrajine u njenom sastavu, ustavni položaj i praksa. Materijal poznat i kao „Plava knjiga“ ostao je nepoznat široj javnosti. Usp. Ivo LUČIĆ, „Što je (bila) Bosna i Hercegovina i što smo (bili) mi?“, *Status*, Mostar, br. 16., 2010., str. 111.

⁴⁸ Usp. Ante F. MARKOTIĆ, „Hrvati u Bosni i Hercegovini – narod u nestajanju u državi u nastajanju“, *Zbornik radova Herceg-Bosna ili ...*, Mostar, 1996., str. 73.

⁴⁹ Usp. Tomo VUKŠIĆ, „Proces i uzroci nestajanja katolika i Hrvata u Bosni i Hercegovini“, *Zbornik radova Herceg-Bosna ili ...*, Mostar, 1996., str. 61.

⁵⁰ Usp. Ante F. MARKOTIĆ, *n. dj.*, str. 76. – 77.

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dolazi do raspada SFRJ, što zbog utjecaja međunarodnih okolnosti, što i zbog propasti Komunističke partije Jugoslavije, velikosrpske politike i uvođenja tržišne ekonomije. To je rezultiralo obnovljenim nacionalnim pitanjima i nemogućnošću državnih mehanizama da reguliraju nastalu krizu političkog sustava. Urušavanjem države dovedena je u pitanje i jugoslavenska nadnacija uz istodobnu obnovu i jačanje nacionalnih identiteta, ali i oblikovanja sasvim novih. Nacija je postala kolektivno⁵¹ okrilje s izrazitim isticanjem vjerskih identiteta. To se posebno isticalo kod Muslimana, koji su u manjoj mjeri od Hrvata i Srba isticali svoj nacionalni identitet. Muslimani su do tada umjerene vjerske stavove zamijenili osnaženim vjerskim ekstremizmom i težnjom za nacionalnom homogenizacijom. Huntington naglašava da je do snažna uspona civilizacijskih identiteta došlo posebice u muslimanskoj zajednici jer su do početka rata bili vrlo svjetovni smatrajući se Europljanima te da su oni bili najsnažniji zagovornici multikulturalnog društva i države, što se počelo mijenjati raspadom Jugoslavije.⁵² Muslimani su početkom devedesetih otpočeli proces nacionalne integracije propitujući svoje podrijetlo, stvarajući jezik i tomu slično. I dok se nacionalni identitet Srba i Hrvata sastojao od heterogene i višeslojne strukture, bošnjački se nacionalni identitet okupljao oko religije kao dominantnog središta.⁵³ Stoga u Bosni i Hercegovini nije došlo do preobražaja etničkih zajednica u jedinstvenu naciju, nego se, upravo suprotno, stvorio rascjep između triju različitih vjerskih i kulturnih identiteta što je stvorilo društvene pretpostavke nastanku podijeljena društva kao i nepostojanje volje triju većinskih etničko-vjerskih zajednica, hrvatske, srpske i bošnjačke, za stapanjem u jedinstvenu naciju.

Tijek rata u Bosni i Hercegovini, od 1991. od 1995. godine, također je bio obilježen suprotstavljenim nacionalnim interesima triju naroda i iznalaženjima teritorijalnih rješenja nacionalnih pitanja. To potvrđuju prijedlozi o uređenju države koje je nadzirala međunarodna zajednica tijekom mirovnih

⁵¹ Pojam individualnog i kolektivnog identiteta pokazuje „postojanost i kontinuitet subjekta (pojedinačnog i kolektivnog) bez obzira na promjene u vremenu i prilagodbe u prostoru; određenje ovog subjekta u odnosu na druge; sposobnost samo-raspoznavanja i raspoznavanja od strane drugih“. Boris BANOVAC, „Etničnost i regionalizam kao izvori identifikacijskih procesa“, Ružica ČIČAK-CHAND – Josip KUMPES (ur.), *Etničnost, nacija identitet: Hrvatska i Europa*, Zagreb, 1998., str. 249.

⁵² Usp. Samuel P. HUNTINGTON, *Sukob civilizacija*, Zagreb, 1998., str. 330.

⁵³ Usp. Muhamed FILIPOVIĆ, *Bošnjačka politika, Politički razvoj u Bosni u 19. i 20. stoljeću*, Sarajevo, 1996., str. 127.

procesa. Većina njih uvažavala je teritorijalizaciju po nacionalnom načelu. Cutilierov plan predlagao je državu sastavljenu od triju konstitutivnih jedinica temeljenih na nacionalnim polazištima.⁵⁴ Vance-Owenov plan predlagao je decentraliziranu federalnu državu s pokrajinama koje bi imale značajne funkcije te bi bile također utemeljene na etničkim polazištima.⁵⁵ Owen-Stoltenbergov prijedlog zasnivao se na konfederaciji načinjenoj od etničkih republika.⁵⁶ S druge strane, definiranju aktualnog političkog sustava prethodila je teritorijalna podjela prema nezabilježenu načelu u višenacionalnim državama, tj. od dvaju brojčano različitih etničkih segmenta, bošnjačkog i hrvatskog. Washingtonskim sporazumom 1994. godine nastala je Federacija BiH u čijem se Ustavu prvi put spominje naziv Bošnjaci umjesto Muslimani. Taj je sporazum unio konstantnu krizu unutar bošnjačko-hrvatskih odnosa s obzirom na nepovoljnu dvosegmentnu strukturu u korist bošnjačke dominacije. U Daytonu je mirovnim sporazumom Bosna i Hercegovina podijeljena na dva entiteta, Federaciju BiH i Republiku Srpsku, kojoj je pripalo 49 % teritorija s većinski srpskim stanovništvom. Tako je uspostavljen teorijski nekoherentan politički sustav sa složenim mehanizmima dvoslojne federacije i elementima konsocijacijske demokracije. U državama koje su utemeljene na federalnim načelima različit stupanj autonomije sastavnih jedinica vrlo je rijetka pojava. Povijesno se bilježi u sovjetskoj federaciji gdje su jedinice nižega ranga pripadale malobrojnijim etničkim zajednicama i bile uklopljene unutar dominantne nacionalne zajednice. Takav model bio je primijenjen i u Jugoslaviji. Naime, unutar federalne jedinice Srbije funkcionirale su dvije jedinice nižega ranga, autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina. Jugoslavenski Ustav s konfederalnim elementima iz 1974. godine taj je status pokrajina nastojao nadomjestiti približnim pravima koja su imale i federalne republike.⁵⁷

Aneks IV. Mirovnog sporazuma postao je Ustav Bosne i Hercegovine, a država je dobila visokog predstavnika, instituciju koja nije sastavni dio Ustava.

⁵⁴ Usp. Miroslav TUĐMAN - Ivan BILIĆ, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine. 1991. – 1995.*, Zagreb, 2005., str. 74. – 76.

⁵⁵ Usp. *isto*, str. 221. – 229.

⁵⁶ Usp. *isto*, str. 271.

⁵⁷ Novom srpskim ustavom koncem devedesetih godina prošlog stoljeća, Slobodan Milošević je ukinuo autonomiju autonomnim pokrajinama Kosovu i Vojvodini te su one bile podređene Beogradu, čime je narušena ravnoteža cijele Jugoslavije u korist Srba. Usp. Jerzy HOLZER, *Komunizam u Europi, Povijest pokreta i sustava vlasti*, Zagreb, 2002., str. 168. – 169.

Ispostavilo se da uslijed primjene ustavne konstrukcije te intervencija visokog predstavnika država ne može funkcionirati i da trpi od nedostatka funkcionalnosti i ravnopravnosti. Također, nametane promjene sve su išle u krivom smjeru jer se njima nastojalo riješiti pitanje funkcionalnosti na štetu ravnopravnosti. Na taj je način institucionalna neravnopravnost Hrvata u Federaciji, uslijed bošnjačke dominacije, dovela u pitanje njihov status konstitutivnoga naroda, ali i funkcioniranje cijelog političkog sustava. Pitanje ravnopravnosti i pitanje legitimiteta zastupanja interesa najvažnija su pitanja političkoga sustava te su u istoj razini kao i legalnost političkih procesa. U takvim okolnostima provedba izbora redovito rezultira glasovanjem birača za političke stranke s nacionalnim programom što potvrđuje teze da nacionalno pitanje ne smatraju riješenim pripadnici nijednog od triju konstitutivnih naroda. Srbe okuplja ideja očuvanja i jačanja statusa Republike Srpske, Bošnjake okuplja ideja uspostave unitarne države s vlastitom dominacijom dok Hrvate okuplja ideja uspostavljanja vlastite federalne jedinice.

Zaključak

Postojeći politički sustav u Bosni i Hercegovini ne funkcionira jer je zanearena ravnopravnost u korist učinkovitosti pa su dovedeni u pitanje i učinkovitost i ravnopravnost. U višenacionalnim demokracijama prvenstveno se trebaju uvažavati načela jednake zastupljenosti naroda, a ne prisilno uspostavljati građanski model demokracije kao što se to događa u Bosni i Hercegovini. Prije svega potrebno je uspostaviti demokratske obrasce koji su aranžirani za podijeljena društva. Uz pomoć njih omogućilo bi se afirmiranje triju nacionalnih identiteta, a ne njihovo potiskivanje, jer nacionalna ravnopravnost smanjuje, a ne povećava nacionalne napetosti.